

מרגלית שילה

'די מלכה'!?

יוסי גולדשטיין, גולדה: ביוגרפיה, באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשע"ב, עמ' 649

בביבליוגרפיה המפורטת שבסוף ספרו הנדון של יוסי גולדשטיין רשומים כעשרים ספרים – מגוונים באופיים ולא אחידים ברמתם, מהם בעברית ומהם באנגלית – שנושאם גולדה מאיר. ביוגרפיה אקדמית בעלת משקל, בדומה לזו שלפנינו, כתב מירון מדויני, והיא פורסמה לראשונה בשנת 1990 ולאחרונה עודכנה במהדורה חדשה שיצאה לאור בשנת 2008.¹ נראה כי דבריה של מאיר טרם פטירתה, 'כתבתי במכתב [שלא יאמרו עלי] אף מילת הספד ושום דבר על שמי' (עמ' 593), שמשמע מהם כי היא ביקשה שלא ינציחוה, לא נענו בכל הנוגע לכתיבה על אודותיה. עוד בחייה, בשנת 1975, זכה ספרה האוטוביוגרפי, שפורסם בעברית ובאנגלית, להצלחה כבירה בעולם,² ומאז מנסים היסטוריונים ואחרים לשוב ולפענח את חידת חייה. יוסי גולדשטיין, שידיו רב לו בכתיבת ביוגרפיות (לאחרונה יצאה לאור התשיעית שבהן), ואשר כתב בין היתר על חייו של לוי אשכול, שהיה מידידיה הטובים ביותר של מאיר, הקדיש ספר מחקרי עב כרס נוסף לקורות חייה.

מה משך את גולדשטיין לייחד לדמותה יוצאת הדופן ביוגרפיה נוספת? המחבר התוודה לפני קוראיו במילים אלה: 'משחשבתי לכתוב ביוגרפיה

על אודות גולדה מאיר, הייתי כהרגלי בעל דעות קדומות על דמותה ועל אישיותה – ראייה שלילית של פעילותה הציבורית [...] הייתי שבוי בתפיסה כי היא המייצגת האולטימטיבית של חולי החברה הישראלית' (עמ' 9). ואולם הוא הודה כי התעמקותו בדמותה המיוחדת ובעשייתה שינתה כליל את דעתו, ושהגיע למסקנה ש'גולדה הנה אחת הדמויות החשובות ביותר בתולדות החברה הישראלית' (שם). לאור זאת הוא ראה בספרו תרומה למלחמה המתמשכת בדעות קדומות. האם הצליח בכך?

הביוגרפיה שלפנינו מציגה את קורות חייה של מאיר מלידתה ועד פטירתה (1898-1978) לאורך למעלה מ-600 עמודים, גדושים בטקסט ובהערות מחכימות. שלושת הפרקים הראשונים – 'בין קייב למילווקי'; 'מרחביה'; 'בשירות מועצת הפועלות' – יחדו לתיאור שלושת העשורים הראשונים של חייה: ילדותה ברוסיה, הגירתה לארצות-הברית, לימודיה בבית הספר במילווקי, בריחתה מבית הוריה ולימודיה בתיכון בדנוור, החשיפה לסוציאליזם ולציונות, ההיכרות עם מוריס מאירסון והנישואים לו. אף שמוריס לא נטה לציונות, יצאה גולדה במאי 1921 למסע רב תהפוכות לארץ עמו, עם אחותה הבכורה וילדיה ועם חברתה הטובה רגינה. מסעם רווי ההרפתקאות הסתיים בחוף יפו חמישים ושניים ימים לאחר מכן. אישיותה המיוחדת של מאיר באה לידי ביטוי בכל אלה, אך מעל לכול בהחלטתה הנועזת לעלות לארץ-ישראל. שני קווים דומיננטיים בלטו באופייה כבר אז – נחישות שאין לעצרה וכושר הנהגה; שתי תכונות משמעותיות אלה ניכרו בכל מהלכה לאורך חייה.

תכונות אלה באו לידי ביטוי למשל בהצטרפות של משפחת מאירסון לקיבוץ מרחביה. גם צעד זה היה פרי יזמה של גולדה בניגוד לרצונו של מוריס. חברי מרחביה התנגדו לקליטת הזוג 'האמריקני'

1 מ' מדויני, היהודיה הגאה: גולדה מאיר וחזון ישראל, ביוגרפיה פוליטית, תל-אביב תש"ן; הנ"ל, גולדה: ביוגרפיה פוליטית, תל-אביב 2008.

2 ג' מאיר, חיי, תל-אביב 1975.

כך כיהנה במגוון תפקידי ניהול: חברת מזכירות מועצת הפועלות, חברת הנהלת 'דבר הפועלת' וחברת הנהלת 'הבונה'. היא שימשה גם חברת מזכירות הוועד הפועל של ההסתדרות ומרכז מפא"י, צירה באספת הנבחרים ועוד. בשנים אלה התהדרקו יחסיה עם דוד בן-גוריון, שהיה מושא הערצה מצדה. הפרקים הבאים של הספר (הפרק השמיני עד הארבעה-עשר)

סוקרים את עשייתה המגוונת של מאיר מן הימים שלקראת הקמת המדינה ועד פטירתה. בעקבות מאסרם של ראשי היישוב ב'שבת השחורה' (29 ביוני 1946) מינה אותה בן-גוריון לממלאת מקום ראש המחלקה המדינית של הסוכנות, והיא אף נבחרה בשנת 1946 לנציגת מפא"י בוועד הפועל הציוני ולתפקידים נוספים. ערב מלחמת העצמאות היא ניהלה משא ומתן שלא צלח עם עבדאללה מלך ירדן, ובינואר 1948 נסעה לארצות-הברית והפליאה לעשות שם בהביאה למעלה מ-50 מיליון דולר למימון מלחמת העצמאות. אכן מאיר הייתה מגייסת התרומות הגדולה ביותר שקמה ליישוב. מיד לאחר הקמת המדינה היא נשלחה לחודשים ספורים כשגרירה לברית-המועצות, תפקיד שלא רצתה בו, ובחזרתה מונתה לשרת העבודה. בתוקף תפקידה זה היא השכילה לסייע רבות לזרם העולים העצום שנהר לארץ בשנים אלה, ועשייתה זו זיכתה אותה במחמאות מפי גולדשטיין: 'ישרותה, מרצה, שכלה הישר ובמיוחד כושר מעשיותה, היו תכונות חשובות אז בתפקידה' (עמ' 295). היא אף עמלה רבות לכוון את המוסד לביטוח לאומי, ויש הרואים בו את פסגת הישגיה כשרת העבודה.

מאיר המשיכה לטפס בצמרת העשייה. המחבר הזכיר לא אחת כי ניהנה ביכולת עבודה יוצאת

ורחו פעמיים את בקשת גולדה, אך לבסוף נעתרו לנסות את הזוג למשך חודש. הניסיון עבר בהצלחה מרובה, השניים התקבלו בקיבוץ, ובתוך זמן לא רב נבחרה גולדה למלא תפקידים מגוונים, כולל שליחויות ציבוריות מטעם המשק. היא חשה כדג במים, אך לא כן מוריס – האקלים הקשה וחיי הקבוצה הכריעוהו והוא חלה ונפל למשכב לשבועות רבים. הכרזתו, שעליה דיווחה

גולדה, שאין הוא רוצה כי ילדיהם העתידיים יגדלו בקבוצה, מצבו הבריאותי וצו הרופא הביאו בפעם הראשונה, ואולי היחידה, לכניעתה של גולדה. באוקטובר 1923 הם שמו פניהם לתל-אביב.

אף שלאחר עזיבת מרחביה נולדו להם שני ילדים, שנות חייהם המשותפים מחוץ לקיבוץ לא צלחו. האם הצעירה שהייתה ספונה בביתה חשה אומללה ביותר. בחורף 1928 היא עזבה עם ילדיה את אישה ואת ביתה וקיבלה את תפקידה הראשון במסגרת פוליטית – מזכירת מועצת הפועלות. כאן החל זינוקה לקרמת הבמה הציבורית: שליחות תנועתית לארצות-הברית וראשות הארגון Pioneer Women³, ביקור פוליטי בכריטניה ועוד. בזכות תפקידים אלה הכירה בתוך זמן קצר את ראשי תנועת העבודה, והם העריכו מאוד את פועלה.

בפרקים הבאים – 'לקראת מלחמה'; 'מלחמת עולם'; 'הדרך לחלוקה'; 'עצמאות' – מתוארת עלייתה של מאיר בהייררכייה הפוליטית. היא שימשה יושבת ראש הוועד המפקח של קופת חולים, ארגון הבריאות החשוב ביותר בארץ והארגון החשוב ביותר של ההסתדרות. נוסף על

3 הארגון הבין-לאומי של נשות תנועת העבודה שנוסד בארצות-הברית (לימים נעמ"ת).

שהשפעתן על גיבורת הספר הייתה עקיפה בלבד. הדוגמה המובהקת ביותר לכך היא הסוגיה הידועה בשם 'פרשת לבון', פרשה שגלגוליה ליוו את הנהגת מפא"י תקופה ארוכה ועיצבו במידה רבה את יחסיהם המאוחרים של מאיר ובן-גוריון. גולדשטיין העשיר את הידוע על 'הפרשה', אך לטעמי הפרטים המרובים מסיטים את תשומת לב הקורא מהסיפור המרכזי שלפנינו. גם המידע המעודכן על מלחמת יום כיפור שהובא בספר כבר פורסם בעיתונות בעשור האחרון ובמחקרים עדכניים ואין הוא מצריך תמונה חדשה. זאת ועוד, השוואה מדוקדקת בין הביוגרפיה של גולדשטיין לזו של מדויני, שיצאה לאור ארבע שנים בלבד לפני זו שלפנינו, מלמדת כי התוכנות השונות המוצעות בביוגרפיות האלה נובעות לא מהפער במידע בין שני הספרים אלא מאינטרפרטציות שונות שניתנו לדברים.

האם הצליח גולדשטיין לממש את כוונתו להציג את דמותה של מאיר מזווית ראייה חדשה ובתוך כך להסיר מדמותה הציבורית את חותם השלילה שדבק בה ולטהרה מן הדמוניזציה שנעשתה לה לדבריו? מסופקתני. לאורך כל הספר הוא חזר והדגיש את 'ראייתה החד ממדית' של מאיר (עמ' 211) ואת 'חוכמתה הפשוטה עד אימה' (עמ' 372). הערכה זו שונה בתכלית מהדרך שבה בחן מדויני את עמדותיה של מאיר – הוא הקשה ושאל: 'למה נוצרה לה תדמית של נוקשות?'.⁵ אי אפשר להימנע מהמסקנה שגולדשטיין הרבה

דופן. בעקבות הדחתו של משה שרת מהממשלה היא מונתה בקיץ 1956 לשרת החוץ. בין הישגיה החשובים יש למנות את רשת הקשרים הבין-לאומיים החדשים שטוותה בין ישראל למדינות אפריקה. בזמן מלחמת ששת הימים היא כיהנה כמזכירה הכללית של מפא"י, ואף שלא היה לה תפקיד בממשלה, הייתה אשת סודו של אשכול, וכל ענייני המדינה היו פתוחים לפניה. פטירתו הפתאומית הביאה למינויה של הפוליטיקאית המנוסה בת השבעים ואחת לראשות ממשלת ישראל.

תקופת כהונתה של מאיר כראש ממשלה הייתה כידוע פסגת הישגיה הפוליטיים מחד גיסא ונקודת השפל הנמוכה ביותר בקריירה שלה מאידך גיסא. שאלות המפתח בפרקים שסוקרים את כהונתה הרמה עוסקות ביחסה לאפשרות של השכנת שלום בין ישראל לשכנותיה ובחלקה במחדל של מלחמת יום כיפור.

במה מתייחד ספרו של גולדשטיין מן הביוגרפיות האחרות שנכתבו על מאיר? קצרה היריעה מלענות תשובות מעמיקות ומקיפות על שאלה זו, אך ברצוני להצביע על מספר תוכנות אשר לחידושי המחקר, מהערות השוליים הרבות שבספר מתברר כי בכל הנוגע לחייה האישיים של מאיר הרבה המחבר להשתית את דבריו על ספרי מחקר שקדמו לספרו ולא חידש חידושים של ממש. לעומת זאת בכל הנוגע לעיסוקה הפוליטי של מאיר, התחום שהקדישה לו את חייה, ואשר הקנה לה את מעמדה הלאומי והבין-לאומי, המחבר עשה שימוש מעמיק בחומר ארכיוני מגוון שנפתח לחוקרים רק לאחרונה, ויש לציין במיוחד את השימוש הרב בחומר הגנוז בארכיון המדינה.⁴ בהתאם לכך הביוגרפיה שלפנינו מוסיפה לעתים מידע חדש המהווה נדבך נוסף להבנתנו את חייה של מאיר. ואולם אליה וקוץ בה. המחבר נדרש לא פעם לבחינה דקדקנית וארכנית של פרשיות

4 חבל שביוגרפיה אקדמית מרשימה זו לוקה ברשלנות. אף שהספר יצא בהוצאת הספרים המכובדת של אוניברסיטת בן-גוריון, ההדפסה והעריכה הלשונית אינן חפות מליקויים. במקרים לא מעטים הבחנתי בחסרונה של ה"א הנקבה, למשל: 'זו היתה המציאות שאליה הגיע גולדה' (עמ' 77); 'לאה ביסקין היתה הריירת הקבוע שלה' (עמ' 208); 'וכן יש בספר טעויות דפוס, כגון: 'ובייר לבה זכריה רחבי' (עמ' 270); טעויות לשוניות, כגון: 'שלושת ספינות' (עמ' 351) ועוד. יש לציין כי לא נכתב בספר שמו של עורך לשון.

5 מדויני, גולדה (לעיל, הערה 1), עמ' 510.

ראשת הממשלה השלישית בעולם, ללא התייחסות לסוגיה המגדרית היא בעיניי ליקוי חמור. עלייתה של מאיר במדרג הפוליטי והיותה האישה היחידה בפורומים רבים לא זכתה לתשומת לב מעמיקה מצדו של גולדשטיין. גם כאשר ציין כי בראשית עשייתה הפוליטית נהגה לשתוק בדיונים כלליים ולומר את דבריה רק במסגרת מגעים אישיים, שכללו גם משלוח צעטאלאך, פתקים, לחברים, נמנע מלקשור זאת לעובדת היותה אישה. לדבריו שתיקתה נבעה ככל הנראה מאי שליטה מספקת בשפה העברית ומאמונתה 'שבשיטה זו, שבה נהגה עד סוף ימיה [...] תצליח הרבה מעל ומעבר לכל נאום שתישא' (עמ' 107). נראה כי גולדשטיין לא הכיר את המושג שתיקה נשית, ואולי משום כך לא ייחס את שתיקתה של מאיר לתכונותיה הנשיות.⁷ גם הסוגיה המרכזית המכונה הנהגה נשית לא זכתה לתשומת לב מצדו של המחבר ואינה מוקד דיון בביוגרפיה שלפנינו. האם ראשת ממשלה שונה בהתנהלותה מראש ממשלה? האם עשייה בזירה הגברית העליונה מחייבת השלת מאפיינים נשיים? האם, לחלופין, ניתן להבחין בדמותה של מאיר בתכונות נשיות שהעניקו לה יתרון על גברים? סוגיות אלה ורבות אחרות לא זכו להתייחסות המחבר, ונראה כי חשיבה מגדרית היא ממנו והלאה. גם האזכורים של יחסיה הרומנטיים של מאיר עם מספר בכירים בתנועת העבודה, אזכורים שנשמכים לרוב על ביוגרפיה שייחד רלף מרטין לנושא זה,⁸ הובאו רק כפיסות מידע שאינן שופכות אור חדש על אישיותה המורכבת ועל האופן שבו השפיעו הגברים שבחייה על תהליך התקדמותה בהייררכייה השלטונית. ניתוח מגדרי של דמותה ומנהיגותה של מאיר עדיין מחכה למחקר נוסף.

לשפוט את מאיר. דוגמה נוספת לכך מצויה בתיאור ביקורה בשבת בבית הכנסת במוסקווה בהיותה השגרירה הראשונה של ישראל בברית-המועצות. גולדשטיין סיכם את האירוע במילים 'מעשה פרוכובטיבי ומטופש' (עמ' 276).

חטאה הגדול ביותר של מאיר בעיני גולדשטיין, החטא שהביא להבנתו לאסון של יום כיפור, היה יחסה הנוקשה לערבים והיעדר אמונתה שניתן לחתום עמם על חוזה שלום. לדבריו מאיר הייתה 'גזענית סמויה' (עמ' 137). הוא אף הפליג בקבעו כי בשנות השלושים סברה ש'קיומו של הסכסוך היהודי-ערבי היה מצב רצוי ליישוב' (עמ' 135-136), ואילו לאחר מלחמת העצמאות הייתה לדבריו סמוכה ובטוחה כי 'מדינות ערב מבקשות להשמירה [את המדינה]' (עמ' 378). לאחר מלחמת ששת הימים היא התנגדה לחזרה לגבולות שקדמו ל-6 ביוני 1967 וליצירת מדינה פלסטינית (עמ' 527). המחבר קבע כי בעידן שקדם למלחמת יום כיפור 'בעיניה מלחמה זו הייתה [...] עדיפה כנראה מהסכם מדיני' (עמ' 549). השוואה בין גישתו של גולדשטיין לזו של מדויני מלמדת כי לעומת העמדה השיפוטית בדבר אי הבנתה של מאיר את תהליך השלום, אפשר היה לנסות להבין, כפי שעשה מדויני, את הטעמים לחשדה ככוונת הצד הערבי.⁶ למרות הצהרתו של גולדשטיין בפתח ספרו כי 'משהעמקתי במחקר עליה הבנתי עד כמה טעיתי' (עמ' 9), נראה לי כי בתוך תוכו הוא לא שינה את עמדתו כלפיה בכל הנוגע לחלקה במחדל של יום כיפור.

אין בספרו של גולדשטיין ניתוח מגדרי, ופרסום ביוגרפיה של אישה, במיוחד של ראשת הממשלה הראשונה של מדינת ישראל, שהייתה

6 שם, עמ' 667.

7 לדיון מעמיק בנושא המגדרי ראו: צ' טריגר, 'מעולם לא הצטרפתי לתנועה לזכויות נשים: גולדה מאיר וראשית תנועת הנשים הארץ ישראלית', א' כתבן, מ' שילה ור' הלפרין-קדרי (עורכים), חוקה אחת ומשפט

אחד לאיש ולאשה: נשים, זכויות ומשפט בתקופת המנדט, רמת-גן תשע"א, עמ' 293-324.

8 R.G. Martin, *Golda: Golda Meir, The Romantic Years*, New York 1988